

MONITORING IZVJEŠTAJ O GOVORU MRŽNJE U BIH

LEJLA GAČANICA

Autor:

Lejla Gačanica

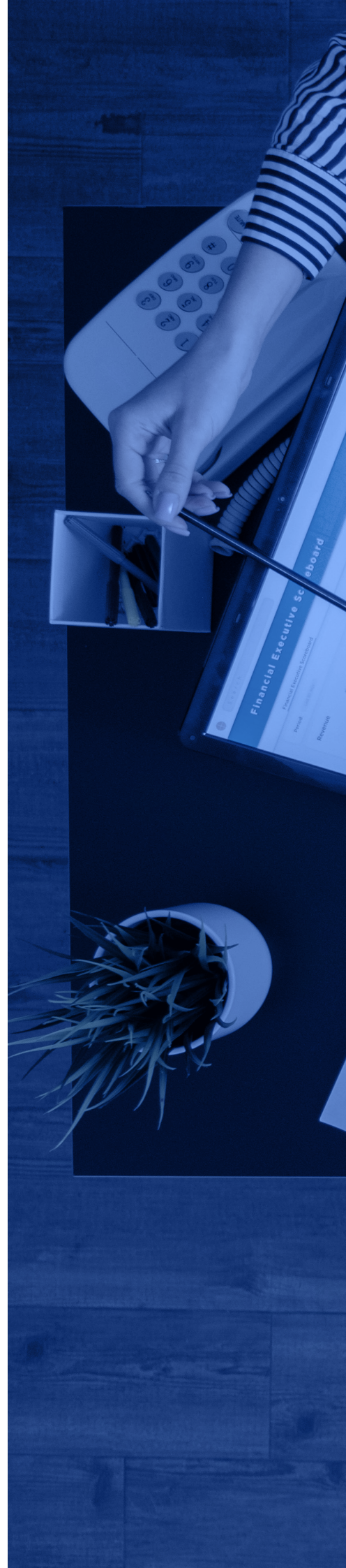
Izdavač:

Centar za istraživačko novinarstvo (CIN) iz Sarajeva

.....

Ova publikacija je nastala uz finansijsku podršku Evropske unije i Balkanskog fonda za demokratiju, projekta njemačkog Marshall fonda Sjedinjenih Država i norveškog Ministarstva vanjskih poslova. Njegov sadržaj isključiva je odgovornost autora i Reporting Diversity Network 2.0 i ne odražava nužno stavove Evropske unije, Balkanskog fonda za demokratiju Njemačkog Maršalovog fonda SAD, norveškog Ministarstva vanjskih poslova ili njihovih partnera.

Reporting
Diversity
Network 2.0

MONITORING IZVJEŠTAJ O GOVORU MRŽNJE U BIH

LEJLA GAČANICA

Content

4	UVOD
5	1. O MONITORINGU
6	2. NALAZI MONITORINGA MEDIJA U BOSNI I HERCEGOVINI: ANALIZE NARATIVA MRŽNJE
6	2.1. Rod, seksizam, seksualno uznemiravanje, mizoginija
9	2.2. Etnička diskriminacija, rasizam, ksenofobija
12	2.3. Seksualna manjina (homofobija)
14	2.4. Politički/ideološki protivnici
16	2.5. Ostale osnove
17	3. KOMPARATIVNA ANALIZA
19	4. PREVENTIVE AND EX POST ACTIONS TO COMBAT HATE AND DISINFORMATION NARRATIVES
20	ZAKLJUČCI

Uvod

Govor mržnje je normaliziran u javnom prostoru Bosne i Hercegovine (BiH). Njime se koriste političari, mediji, influencersi, a koristi se za diskreditiranje, omalovažavanje, postizanje političkih ciljeva i sisanje razdora. Sve ovo nije novo, no pitanje koje se ovdje nameće je da li se govor mržnje mijenja i zašto?

Kontekst u kojem se govor mržnje razvija i promiče u Bosni i Hercegovini oblikuje nekoliko faktora: visoka prisutnost ratnih tema iz devedesetih koje su rezultat izostanka konstruktivnog suočavanja s prošlošću; duboko patrijarhalno i tradicionalno društvo čija potpuna tranzicija ka sistemu demokratskih vrijednosti u kojem manjine uživaju jednaka prava još nije zaživjela (ni pravno ni društveno) te izostanak kažnjavanja i pozivanja na odgovornost za krivična djela govora mržnje. Pored toga, građani imaju nizak nivo povjerenja u politiku, medije i institucije. Društvene mreže i online mediji i dalje su mjesta „slobode govora“, ali se ova sloboda percipira kao apsolutna pa često prerasta u svoju suprotnost – govor mržnje.

Ovaj izvještaj govori o analizi monitoringa medija u BiH koji je proveo Centar za istraživačko novinarstvo (CIN). Cilj monitoringa bio je: identificirati slučajeve govora mržnje, utvrditi prema kome su usmjereni (osnove), koje radnje sadrže, u kojem obliku se javljaju, od koga dolaze i gdje se plasiraju. Izvještaj analizira primjere govora mržnje, ciljeve koji stoje iza njih, kao i njihovu dinamiku i kontekst. Ključni cilj istraživanja je pružiti vjerodostojne informacije i dokaze kako bi se strateški pristupilo problemima govora mržnje i ojačali naponi protiv njegove prisutnosti u javnom diskursu u BiH.

Nalazi ukazuju na prisustvo nekih novih tendencija, ali i nastavak starih. Narativi mržnje se njeguju godinama, a ti procesi se miješaju s aktuelnim društveno-političkim događajima. Prije nekoliko godina pandemija i njene popratne pojave potakli su razvoj cijelog jednog narativa (i pokreta) protivnika vakcinacije. U prethodnom izvještaju smo govorili o migrantskim tokovima koji su vrlo brzo potakli kreiranje snažnog narativa protiv migranata. I jedan i drugi narativ su još uvijek prisutni u BiH, ali ne u onom intenzitetu kakav je bio dok su te teme bile aktuelne u zemlji. Međutim, etnička pripadnost, rodni identitet, seksualna orijentacija, manjinska i politička pripadnost i dalje su glavni i dominantni osnovi govora mržnje. Akteri su, također, ostali isti – političari, mediji i influencersi. Uobičajeni kanali za širenje govora mržnje su platforme društvenih mreža, online mediji i sekcije za komentara čitatelja.

U ovom izvještajnom periodu došlo je do pogoršanja političke situacije u Bosni i Hercegovini – zauzimaju se strane između Rusije i Evropske unije, dešavaju se okrutni slučajevi femicida te geopolitička situacija koja se neizbježno odražava i na Bosnu i Hercegovinu. Ovaj izvještaj istražuje kako je ovaj kontekst utjecao na govor mržnje. Pritom je važno identificirati trendove jer odgovor na govor mržnje još uvijek nije na zadovoljavajućem nivou u BiH.

1. O monitoringu

Monitoring obuhvata period od 1.4.2022. do 31.12.2023. godine. U ovom periodu evidentirano je ukupno 97 slučajeva govora mržnje.

Izveštaj je, uglavnom, fokusiran na obrasce i primjere govora mržnje u medijima i istražuje sljedeća pitanja: koji su najčešći ciljevi, koje su glavne ideje i poruke iza slučajeva govora mržnje, koji su akteri i događaji koji služe kao glavni generatori govora mržnje i dezinformacijskih narativa te kakve su reakcije. U ovom istraživanju posmatran je koncept (govora) mržnje i propagande u medijima i komunikaciji u širem sociološkom smislu koji se ne ograničava na pravne koncepte. Analize narativa mržnje nisu ograničene samo na zakonom zabranjeni govor mržnje (poticanje na mržnju) niti su karakteristike za identificiranje pojedinaca ili grupa kao meta govora mržnje svedene na usko postavljene pravne definicije govora mržnje. Govor mržnje se usmjerava prema ljudima - pojedincima ili grupama - zbog onoga što oni jesu.

Monitoring je provodila novinarka Centra za istraživačko novinarstvo, primjenjujući alate za monitoring koji su razvijeni za potrebe ovog istraživanja. Monitoring je obuhvatao praćenje različitih medijskih formata, uključujući komentare na društvenim mrežama. Komentarima na društvenim medijima se, međutim, pridaje manje pažnje u odnosu na izjave političara (službenika) i drugih javnih osoba za koje se smatra da imaju veći utjecaj. Praćene su usmene i pisane izjave javnih osoba, novinski članci te komentari i objave na društvenim mrežama, kao i fotografije koje mogu sadržavati uvredljive poruke.

Posebna je pažnja posvećena evidentiraju opetovanim incidentima, odnosno govoru mržnje koji neki pojedinci/kolektivi stalno ponavljaju. Govor mržnje se prati na nekoliko načina:

- neselektivnim pretraživanjem otkrivaju se članci ili izjave koje sadrže govor mržnje te
- ciljanim praćenje određenih medija i osoba uz kontinuirano praćenje i prepoznavanje govora mržnje.

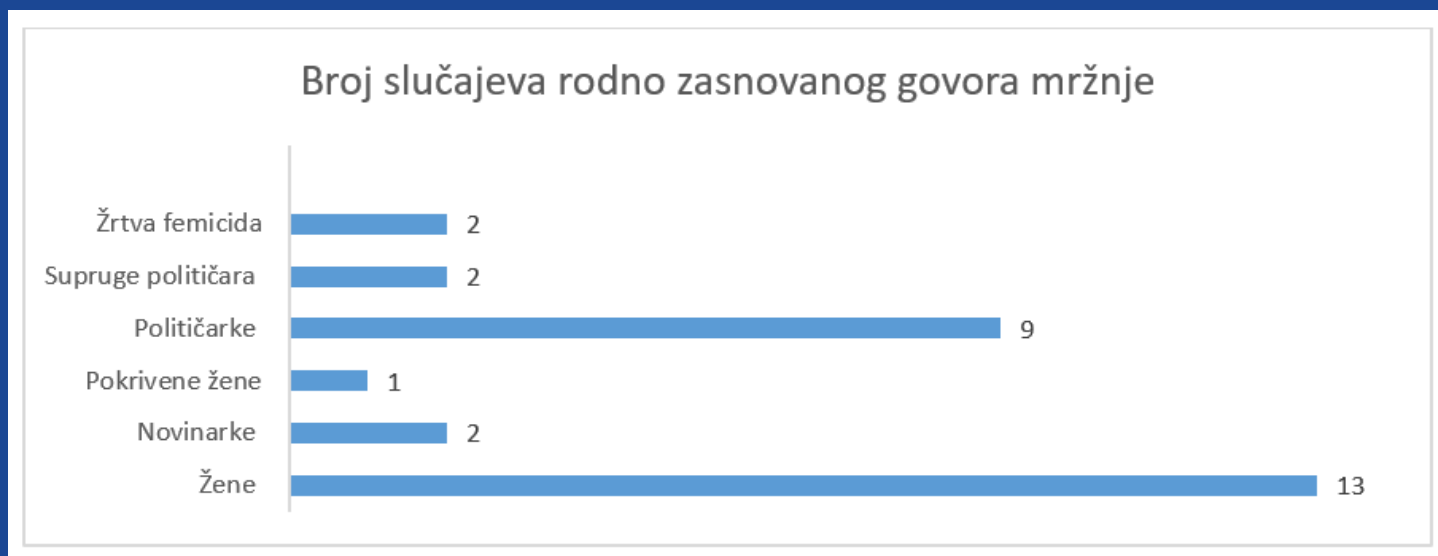
2. Nalazi monitoringa medija u Bosni i Hercegovini: analize narativa mržnje

Praćenjem medija u periodu od septembra 2020. do marta 2022. evidentirano je ukupno 97 slučajeva govora mržnje. Govor mržnje kulminira iz različitih razloga, ovisno o događajima koji su se dešavali tokom godine, kao što su predizborni period, Povorka ponosa, obilježavanje događaja iz rata 90-ih i slično. Govor mržnje je naročito naglašen u odnosu na sljedeće četiri osnove: rod, etničku pripadnost, seksualne manjine i političku pripadnost. Stoga se analiza fokusira na te osnove i narative kreirane na njima.

2.1. Rod, seksizam, seksualno uznemiravanje, mizoginija

Najveći broj evidentiranih slučajeva govora mržnje bio je vezan za rod, uključujući seksizam, seksualno uznemiravanje i mizoginiju. Ukupno je registrirano 29 takvih slučajeva koji čine 25% ukupnog broja slučajeva. Ovo predstavlja najveću promjenu u odnosu na prethodni izvještaj – rodno zasnovani govor mržnje preuzeo je vodeće mjesto u odnosu na slučajeve govora mržnje po osnovu etničke pripadnosti. Povećanje broja slučajeva rodno zasnovanog govora mržnje ukazuje na ozbiljan porast antirodnog sentimenta, imajući u vidu činjenicu da je govor mržnje na etničkoj osnovi dominirao bosanskohercegovačkim društvom veći dio posljednjih 30 godina kao posljedica rata i ratne retorike u javnom i političkom diskursu.

Rodno zasnovani govor mržnje usmjeren je uglavnom prema ženama i u vezi je s njihovim ličnim ili profesionalnim pripadnostima (privatno: hidžab, bračni status, muževi; profesionalno: novinarkе, političarke). Zastrašujuća je činjenica da su zabilježeni i primjeri govora mržnje prema žrtvama femicida.

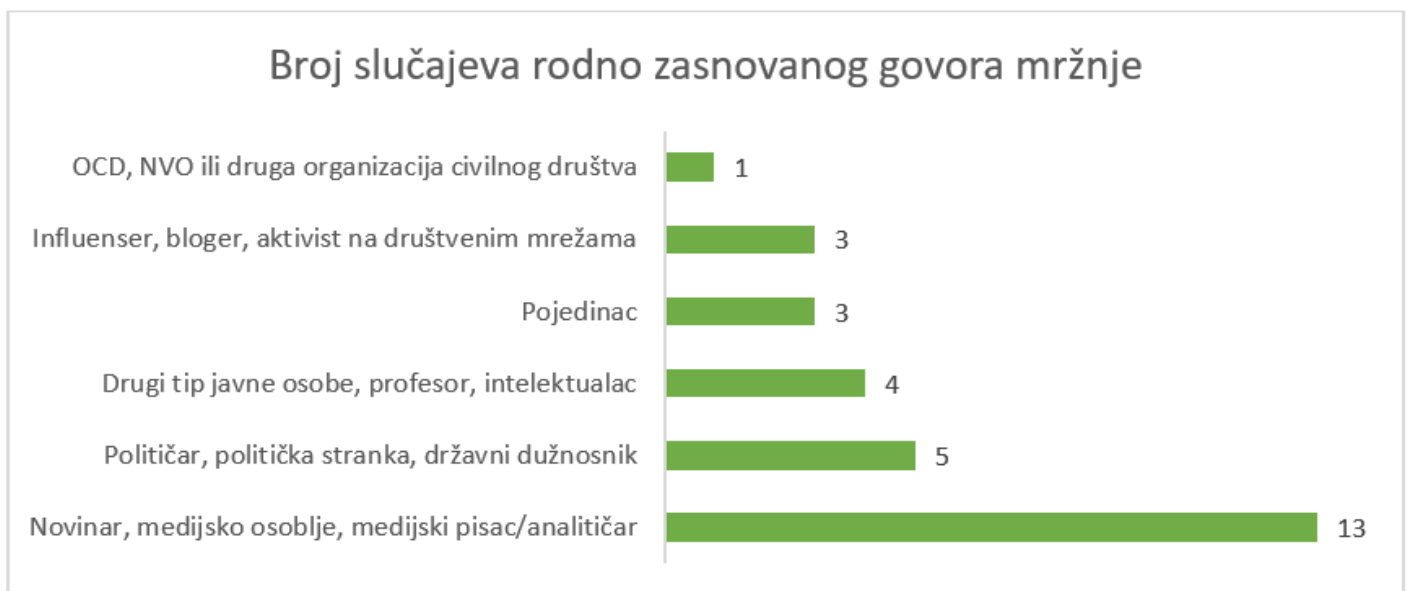
Grafikon 1. Broj slučajeva rodno zasnovanog govora mržnje usmjerenog prema pojedincima ili grupama

Kad je riječ o radnjama koje predstavljaju govor mržnje, najčešće su evidentirane uvrede (16 slučajeva) i negativno grupno etiketiranje te stereotipi i neprijateljstvo (12 slučajeva). Prema nalazima monitoringa, nisu zabilježene prijetnje i izjave koje potencijalno ugrožavaju sigurnost i zloupotrebu ličnih podataka.

Grafikon 2: Broj radnji govora mržnje po prijavljenim slučajevima

Najbrojniji promotori rodno zasnovanog govora mržnje bili su novinari, medijsko osoblje te medijski pisci/analitičari (13 slučajeva). Slijede ih političari, influenseri i pojedinci.

Grafikon 3: Broj radnji govora mržnje po akterima

Žene koje su bile mete govora mržnje nazivane su kurvama, vješticama i suprugama (iako imaju svoju vlastitu profesionalnu karijeru). U poređenju sa prethodnim izvještajem značajno je to što su žene bile meta govora mržnje zbog svojih muževa - stvarana je negativna slika kako bi se diskreditirale ne samo one nego i njihovi partneri.

U objavljenim sadržajima žene se svode na ocjenu moralnosti, izgleda i sposobnosti. Žene koje obnašaju javne funkcije opisuju se kao površne, nesposobne i one koje pričaju gluposti. Istovremeno, njihov izgled se komentira u izrazito negativnom kontekstu – posebno u odnosu na njihovu dob (starije žene) ili njihov politički položaj – kao neprimjeren, pretjeran i sramotan.

Kod pisanja o političarkama više se pažnje posvećuje njihovom fizičkom izgledu i privatnom ili porodičnom životu, a manje politici koju zastupaju ili liderskim vještinama. Ovo je bio slučaj s političarkama kako u Republici Srpskoj (RS) tako i u Federaciji Bosne i Hercegovine (FBiH). U RS-u se na meti našla kandidatkinja za člana Predsjedništva BiH: "Jelena Trivić – ne vodi računa o ličnoj higijeni, a vodila bi računa o Republici Srpskoj?!" (naslov na domaćem online portalu)¹. U FBiH gradonačelnica Sarajeva Benjamina Karić često je nazivana glupom, a sadržaj se nije oslanjao na argumente već na uvrede i diskreditaciju.

Medijima koji su pisali o rodno zasnovanom nasilju nedostajalo je etike, odgovornosti i empatije pa je femicid često nazivan „krajem tragične ljubavi“². Žene žrtve rodno zasnovanog nasilja, uključujući femicid, prikazuju se u negativnom svjetlu dok se počinitelji opisuju kao heroji ili se njihov zločin opravdava. Umjesto da doprinose prevenciji rodno zasnovanog nasilja, mediji često dodatno potiču narative okrivljavanja žrtve, opravdavajući nasilje. Naprimjer, mladu ženu ubio je njen ljubavnik koji je potom počinio samoubistvo. Žrtvin bivši suprug objavio je sramotnu objavu na Facebooku u kojoj je, između ostalog, „opravdavao“ ubistvo svoje bivše supruge. Njegovu objavu ne bi vidio veliki broj ljudi da je nisu podijelili brojni portali među kojima i jedan od najčitanijih u BiH - portal Depo.ba. U jednom drugom primjeru jedan od najpopularnijih dnevnih listova „Dnevni avaz“ pisao je o femicidu kao porodičnoj tragediji, ističući da je počinitelj nosilac ratnog odlikovanja i otac nogometaša. Drugi mediji izvještavali su o ovom slučaju kao „smrti Zlatnog ljljana“, bez ikakvih informacija o femicidu koji je počinio.

Nadalje, koncept rodne ravnopravnosti označava se kao „uvezena“ „zapadna“ vrijednost koja je nepotrebna i štetna za društvo. Ovo je jedan od uobičajenih narativa koji već dugo postoje u bosanskohercegovačkom društvu. Naprimjer, Resul Mehmedović, glavni urednik i publicista, na svom Twitteru kaže: „Feminizam kao ljevičarska ideologija izmišljen je kako bi se ružne žene mogle uklopiti u društvo“³. Također, često se predstavlja izrazito patrijarhalni model s namjerom da podsjeti na ženske (rodne) uloge: „Smatram da žena ne treba raditi, majka treba biti kod kuće. Da bi majka bila kući, država mora ocu osigurati veću plaću“⁴. Ovi narativi su vrlo opasni, posebno kada dolaze od važnih javnih osoba. To je bio slučaj kada je predsjednik najveće bošnjačke stranke Bakir Izetbegović bio gost u TV emisiji sa svojom suprugom. Govorili su, između ostalog, o porodici i tradiciji, a on je izjavio da „bosanske žene nikada nisu bile neravnopravne kroz vrijeme (...). Potpuno je bila ravnopravna, naravno, upućena na ono gdje ona faktički radi, gdje ona dominira, a to je bila kuća“⁵.

1. Jelena Trivić je bila kandidatkinja opozicije u Republici Srpskoj za člana Predsjedništva Bosne i Hercegovine zbog čega je svakodnevno meta medijskog pisanja kojim se pokušava diskreditirati.

2. Dostupno na: <https://avaz.ba/avaz-tv/ostalo/867565/advokat-mehmedbasic-ovo-je-kraj-tragicne-ljubavi-becirovic-je-bio-pazljiv-otac>.

3. Dostupno na: <https://twitter.com/ResulMehmedovic/status/1549146450927489028>.

4. Dostupno na: <https://n1info.ba/vijesti/svecenik-o-samoubistvima-maloljetnika-taktika-djavla-je-da-zaposli-oba-roditelja/>.

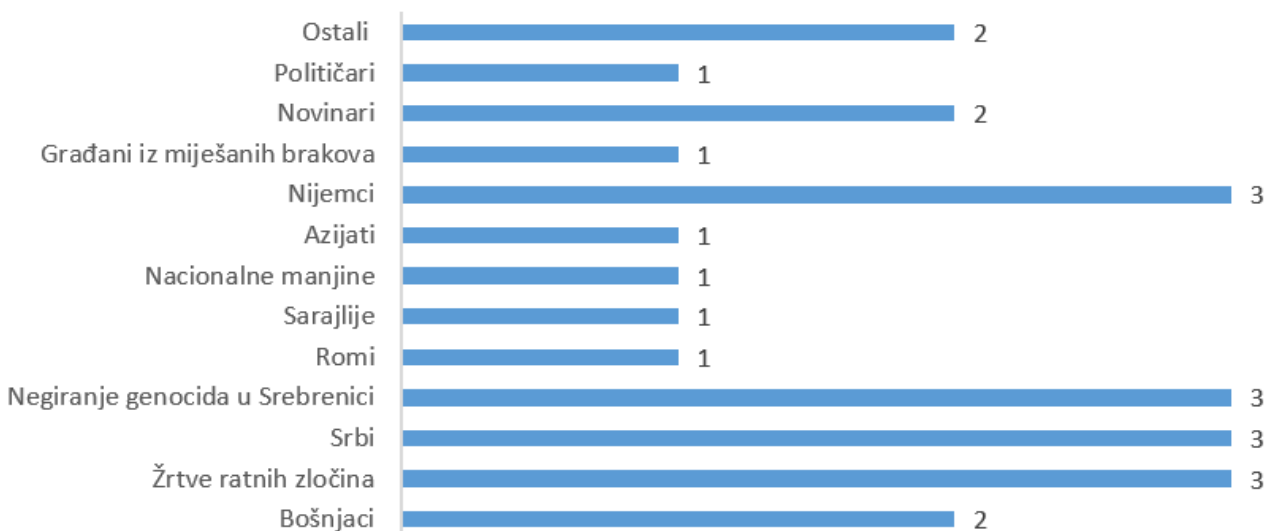
5. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=aR1mc-oEd48>.

Uklon: 2 - Negativne radnje: Retorika uključuje negativne nenasilne radnje povezane s grupom. Bez obzira na učestalost rodno zasnovanog govora mržnje, on je u svom opsegu ocijenjen kao neprijeteći. Ipak, važno je naglasiti da ovakvi narativi doprinose očuvanju „tradicionalnih“ vrijednosti u kojima žene nisu ravnopravne, a rodno zasnovano nasilje je prihvatljivo. Iz tog razloga težnja ka omalovažavanju žena koje su prisutne u javnoj sferi ne doprinosi sigurnosti ili zdravom okruženju za demokratske procese.

2.2. Etnička diskriminacija, rasizam, ksenofobija

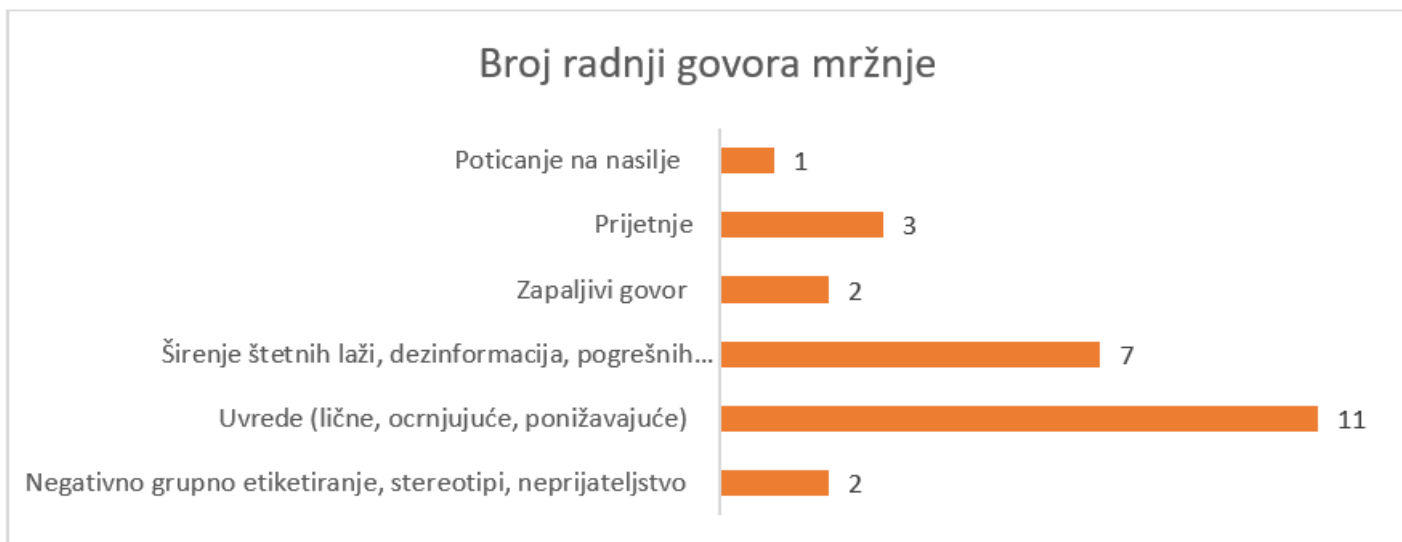
Na drugom mjestu po učestalosti u posmatranom periodu nalazi se govor mržnje zasnovan na etničkoj pripadnosti, uključujući diskriminaciju, rasizam i ksenofobiju. Zabilježena su 24 takva slučaja koji čine 21% svih zabilježenih slučajeva. Etnički motiviran govor mržnje gotovo je normaliziran u bosanskohercegovačkom društvu, a posebno u političkom diskursu. Iako je rezultat zabrinjavajući, nažalost, nije iznenađujući za BiH. Etnička pripadnost se javlja i u kombinaciji s drugim osnovama, najčešće u kombinaciji s političkim angažmanom i novinarskim radom. Brojke pokazuju da je govor mržnje bio prilično ujednačen prema nekoliko kategorija: žrtvama genocida, žrtvama rata te srpskom narodu. U drugim slučajevima različiti motivi zabilježeni su samo po jednom (po motivu). Zanimljivo je da je u dva slučaja govor mržnje bio usmjeren protiv Adisa Ahmetovića, člana njemačkog Bundestaga, porijeklom iz BiH.

Broj slučajeva etnički motiviranog govora mržnje

Grafikon 4: Broj slučajeva etnički zasnovanog govora mržnje usmjerenog prema pojedincima ili grupama

Najčešći čin govora mržnje prema nacionalnoj pripadnosti je vrijeđanje (11 slučajeva) a zatim širenje štetnih laži (7 slučajeva). U ovom razdoblju nije zabilježena zloupotreba ličnih podataka u vezi sa etnički motiviranim govorom mržnje.

Grafikon 5: Broj radnji govora mržnje po prijavljenim slučajevima

Političari najčešće posežu za etnički motiviranim govorom mržnje (10 slučajeva). U promociji ove vrste narativa slijede ih novinari (7) i influenceri (4).

Grafikon 6: Broj radnji govora mržnje po akterima

Narativ o etničkoj pripadnosti u BiH se, prije svega, temelji na promociji međuetničke mržnje i podjela. U srži ovog narativa je rat iz 90-ih godina, odnosno netrpeljivost između Srba, Bošnjaka i Hrvata. Kao i obično, prevladavaju jednostrane interpretacije rata, a činjenice utvrđene na sudskim procesima se negiraju. U posmatranom periodu najčešće je negiran genocid u Srebrenici – tvrdi se da nije bilo zločina, da nije bio genocid, da nije ubijeno 8.000 ljudi te da je to „mit koji se temelji na patnji i genocidu Bošnjaka“.

Pored genocida u Srebrenici negiraju se i zločini počinjeni u Prijedoru. Okidač ovih narativa bio je način obilježavanja stradanja nesrpskog naroda u Prijedoru – Dan bijelih traka. Bijele trake nazivane su lažima, izmišljotinama, obmanom i propagandom. Također, grupa „Samopoštovanje“ navodi na svom Twitteru: „Forsiranjem laži i poluistina nećemo doći do pomirenja, već ćemo samo još dublje potonuti u nepovjerenje, nevjericu pa i mržnju“.

Nadalje, Sarajevo se prikazuje kao „islamska četvrt“ što je, također, ustaljeni narativ iz RS-a. Na Dan grada Sarajeva predsjedavajuća Predsjedništva BiH Željka Cvijanović govorila je o tome kako u glavnom gradu BiH ima više stranaca nego Srba, navodeći da su Azijati tu prisutniji od Srba.

Međutim, prisutni su i obrnuti narativi – sijanje mržnje bošnjačkih političara i javnih ličnosti prema Srbima. Naprimjer, povodom stradanja srpske djece (jedan je događaj u Sarajevu kada su napadnuta djeca iz Srbije tokom turnira na kojem su gostovali; drugi u osnovnoj školi u Beogradu; treći je samoubistvo dječaka iz Laktaša) reakcije na društvenim mrežama bile su pune mržnje i odsustva empatije uz poruke „koliko su nam djece pobili“, „šta me briga za srpsku školu“, „sutra bi nas poklali“. Među onima koji su objavljivali takve poruke na društvenim mrežama bio je i direktor Memorijalnog centra u Srebrenici.

Još jedna primjetna tendencija je kritika etnički miješanih porodica, brakova i krugova prijatelja. Ovaj narativ je prvenstveno upućen ženama u takvim privatnim vezama i usmjeren je na njihovu stigmatizaciju. Naprimjer, u ranijim izjavama supruga Franje Šarčevića, urednika portala Prometej, bila je meta kritike zbog svog „miješanog braka“, a sada su oboje meta zbog Šarčevićevog pisanja. Magazin „Stav“ nazvao je Šarčevića i njegovu suprugu „karcinomima“ i poručio da „treba učiniti sve da se spriječi njihovo metastaziranje“⁶. Prometej je optužen da podržava „politiku aparthejda“ i one koji žele „osujetiti“ državotvornu borbu Bošnjaka. To je izazvalo niz komentara mržnje prema Šarčeviću na društvenim mrežama. Još jedan primjer u ovom podnarativu dolazi od Islamske zajednice Bosne i Hercegovine u Gradačcu koja je na malom mezarju postavila ploču s natpisom “Mjesto za ukop građana iz mješovitih brakova. Zabranjeno obavljanje bilo kakvih vjerskih obreda. Zabranjeno na kaburu - grobu postavljanje bilo kakvih obilježja”⁷.

U ovom periodu zabilježen je i govor mržnje prema konkretnom pojedincu – političaru. Vijest da je Bundestag usvojio rezoluciju o BiH prema kojoj će poslati svoje vojnike u BiH potresla je aktere dnevopolitičke scene. Hrvatski narodni sabor – koordinacija hrvatskih stranaka – oglasio se saopćenjem u kojem je Adisa Ahmetovića, zastupnika u Bundestagu i inicijatora rezolucije porijeklom iz BiH, nazvao radikalnim bošnjačkim unitaristom. Također, u drugom primjeru član Predsjedništva BiH (u to vrijeme) Milorad Dodik izrazio je neslaganje s odlukom BiH da glasa za izbacivanje Rusije iz Vijeća za ljudska prava. Tom je prilikom vrijeđao izaslanika Bundestaga ispred SPD-a za Zapadni Balkan Adisa Ahmetovića, nazvavši ga “jugende”⁸.

Uklon: 2 - Negativne radnje: Retorika uključuje negativne nenasilne radnje povezane s grupom. Iako može izgledati kao da se ovi narativi događaju na apstraktnom (političkom, online) nivou, njihove posljedice su, zapravo, vrlo stvarne i oblikuju svakodnevni život u BiH. Prvo, promotori ovih narativa su vodeći političari (na različitim nivoima vlasti). Drugo, građani se plaše mogućeg novog sukoba i radije se drže „naučenih lekcija“ iz 90-ih godina, a te lekcije su oblikovane kao monoetničke. Treće, internet je stvarni svijet – poticanje nasilja na internetu vrlo lako može rezultirati fizičkim nasiljem, posebno u etnički podijeljenim lokalnim zajednicama.

6. Dostupno na: <https://stav.ba/vijest/prometej-nikad-agresivniji-u-odbrani-aparthejda/11023>.

7. Dostupno na: <https://raport.ba/medzlis-iz-gradacac-na-groblje-postavio-uvredljivu-tablu-ovo-je-mjesto-za-ukop-gradjana-iz-mjesovitih-brakova-i-nevide-nista-sporno/?fbclid=IwAR0lhO8P2RX-Vy7KUf1qt5HNz5-u0ClXsrescAl7r41luNH3B1dRVdjiZ5s>.

8. Dostupno na: <https://www.klix.ba/vijesti/bih/dodik-njemacke-vojnike-usporedio-s-nacistima-u-bih-nisu-dobrodošli/220407087>.

2.3. Seksualna manjina (homofobija)

Seksualna orijentacija bila je treća najzastupljenija osnova za govor mržnje. Ukupno je registrirano 17 takvih slučajeva, odnosno 15% ukupnog broja slučajeva. U poređenju s prethodnim izvještajem ovaj broj predstavlja značajan porast slučajeva homofobije (za 7 slučajeva). Svi slučajevi bili su usmjereni protiv LGBTQ+ osoba.

Što se tiče radnji govora mržnje najčešći su: širenje štetnih laži, dezinformacija, neistina (10) i negativno grupno etiketiranje, stereotipiziranje te neprijateljstvo (9 slučajeva). Nisu zabilježeni slučajevi poticanja na nasilje niti zloupotrebe ličnih podataka.

Grafikon 7: Broj radnji govora mržnje po prijavljenim slučajevima

Političari zauzimaju vodeću poziciju kada je riječ o korištenju govora mržnje protiv seksualnih manjina (11 slučajeva) dok su na drugom mjestu, iako značajno manje učestali, influenseri (3 slučaja). Svi drugi akteri obuhvataju preostale slučajeve.

Grafikon 8: Broj radnji homofobnog govora mržnje po akterima

Tri su glavna narativa o seksualnim manjinama i svi su već dobro udomaćeni u javnom diskursu BiH.

Prvo, očuvanje porodičnih vrijednosti prisiljavanjem LGBTIQ+ osoba da ne govore o svojoj seksualnoj orijentaciji, nazivajući ih "bolesnima", "poremećenima" i "Sodomom i Gomorom". Porodične vrijednosti, kao i pozivanje na vjeru, spominjane su prilikom najave održavanja Povorce ponosa u Sarajevu, ali su korištene i da se opravda ozbiljno nasilje koje se dogodilo nad LGBTIQ+ aktivistima u Banjoj Luci. Tom prilikom gradonačelnik Banje Luke Draško Stanivuković je izjavio: „Mi težimo patrijarhalnim, tradicionalnim, porodičnim odnosima i znamo šta je naša vjera i identitet našeg naroda“⁹. Još jedan primjer homofobnog govora dolazi od poslanika u Skupštini Grada Banje Luke koji je na svom Facebook profilu objavio status povodom projekcije filma koji, prema njegovim riječima, promovira homoseksualne vrijednosti: "Na mala vrata nameće nam se narativ neke „normalnosti“ koji je u suprotnosti sa stavovima ne samo Srpske pravoslavne crkve, već i svih monoteističkih religija. U suprotnosti je i sa vrijednostima na kojima počiva jedna zdrava porodica koja je uslov za biološki opstanak naroda".

Drugi narativ ističe da djecu treba zaštititi od vrbovanja koje provodi LGBTQ+ zajednica putem medija, filmova, bajki, crtanih filmova i društvenih medija. Iako zvuči više kao teorija zavjere, ovaj narativ emotivnim nabojem apelira na roditelje, predstavljajući niz netačnih informacija i opisujući seksualnu orijentaciju kao nešto čemu djeca mogu podleći ako su joj izložena. U jednom slučaju čak je povezana s pedofilijom dok se u većini slučajeva referiralo na štetan utjecaj na djecu. "Mi smo našu djecu dužni zaštititi od devijanata koji nameću svoje manifestacije", objavio je na svom Facebook profilu Fadil Novalić, član Stranke demokratske akcije koji je osam godina bio premijer Federacije BiH.

Treći narativ odnosi se na otpor Povorci ponosa u Sarajevu koji nije bio samo povezan sa seksualnošću, već je kritizirao i to što je čitav grad blokiran zbog Povorce ponosa, da većina trpi zbog „zabave“ nekolicine te da će osnovne potrebe građana biti odgođene. Iako je glavna ulica, također, blokirana zbog drugih javnih događaja, čini se da je Povorka ponosa jedina koja smeta. Pored kritike blokade grada organizirani su i kontraskupovi s ciljem odbrane pravih vrijednosti i morala.

Okidači za sve pomenute homofobne sadržaje direktno su povezani s održavanjem javnih događaja ili dostupnošću sadržaja koji afirmiraju seksualne manjine. To je odraz duboke netolerancije i diskriminacije koja „eksplodira“ na društvenim mrežama i portalima. Nažalost, kao što smo mogli vidjeti u Banjoj Luci, govor mržnje veoma lako prerasta u zločine iz mržnje i fizičke napade. Istovremeno, mržnju prema seksualnim manjinama šire upravo oni koji su na vlasti i koji bi trebali braniti prava svih građana.

9. Dostupno na: <https://banjaluka.net/stanivukovic-o-bh-povorci-ponosa-banjaluka-nema-zelju-da-bude-mjesto-za-tako-nesto-sarajevo-je-dovoljno-video/>.

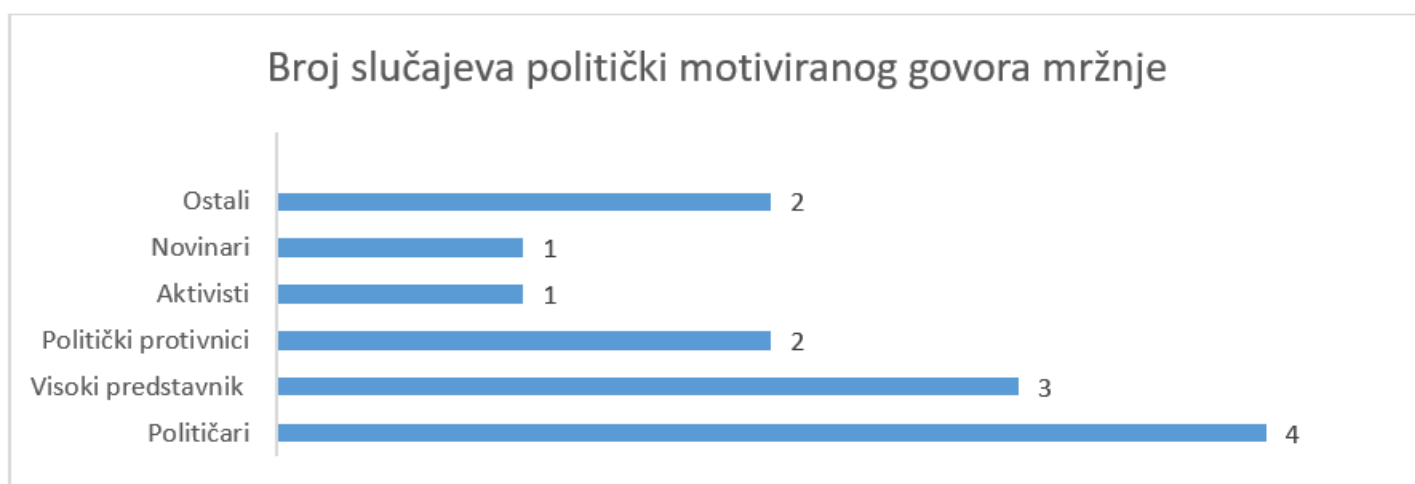
Okidači za sve pomenute homofobne sadržaje direktno su povezani s održavanjem javnih događaja ili dostupnošću sadržaja koji afirmiraju seksualne manjine. To je odraz duboke netolerancije i diskriminacije koja „eksplodira“ na društvenim mrežama i portalima. Nažalost, kao što smo mogli vidjeti u Banjoj Luci, govor mržnje veoma lako prerasta u zločine iz mržnje i fizičke napade. Istovremeno, mržnju prema seksualnim manjinama šire upravo oni koji su na vlasti i koji bi trebali braniti prava svih građana.

Značajan udio govora mržnje prema LGBTI osobama javlja se na internetu, naročito na društvenim mrežama. Ostavljanjem vakuma u pogledu govora mržnje na društvenim mrežama odobrava se jezik mržnje i poticanja na mržnju, što stvara plodno tlo za ovu vrstu radnji.

Uklon: 3 – Negativan: Retorika uključuje nenasilne karakterizacije i uvrede. Isto kao i za prethodne dvije grupe, čak i retorika koja nije nužno nasilna potiče diskriminaciju i netoleranciju. Manjine moraju biti zaštićene unutar demokratskog sistema, bez obzira na lične ili vjerske stavove.

2.4. Politički/ideološki protivnici

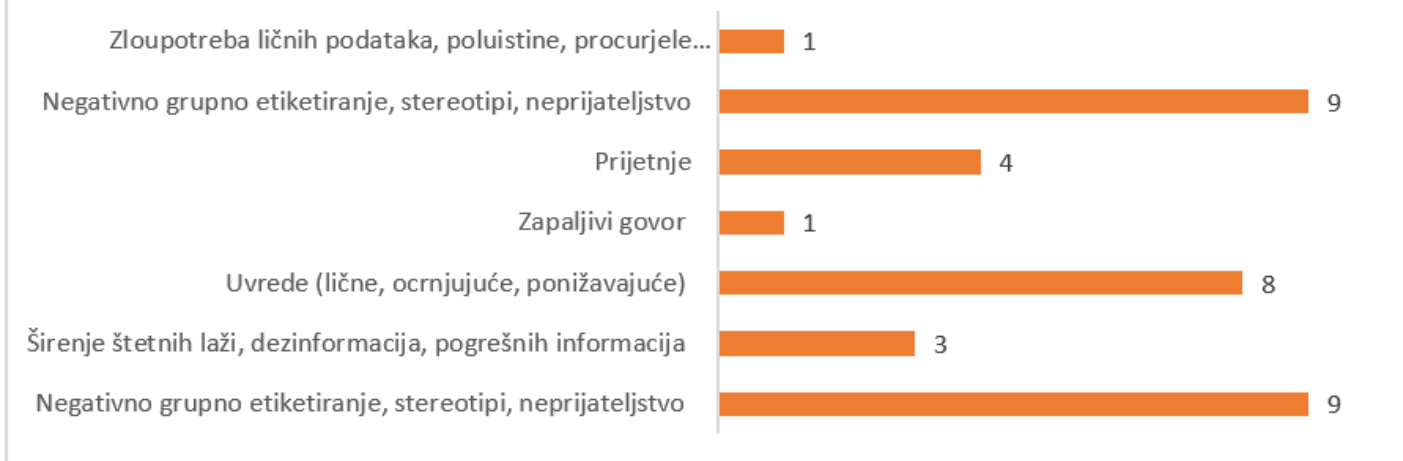
Govor mržnje usmjeren prema političkim ili ideološkim protivnicima zabilježen je u 15 slučajeva, što čini 13% svih slučajeva. Ova kategorija nije bila ovako visoka u posljednjem izvještaju, što može ukazivati na zaoštavanje političkog diskursa. Ovu vrstu govora mržnje uglavnom koriste političari. U većini slučajeva govor mržnje je bio usmjeren prema političarima (4 slučaja) i Visokom predstavniku u BiH (3 slučaja).

Grafikon 9: Broj slučajeva politički motiviranog govora mržnje

Najčešće radnje govora mržnje usmjerene protiv migranata su negativno grupno etiketiranje, stereotipi (9 slučajeva) i uvrede (8 slučajeva). Nisu zabilježeni slučajevi poticanja na nasilje.

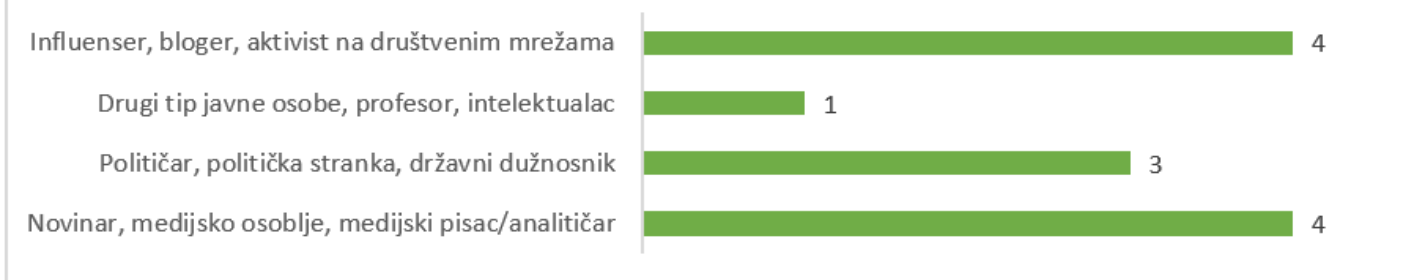
Broj politički motiviranih govora mržnje

Grafikon 10: Broj politički motiviranih govora mržnje po prijavljenim slučajevima

Promotori političkog govora mržnje u istom su omjeru novinari i influenseri (po 4). Političari su u 3 slučaja širili govor mržnje na ovoj osnovi.

Broj homofobnih aktera koji koriste govor mržnje

Grafikon 11: Broj radnji homofobnog govora mržnje po akterima

Narativi su prvenstveno usmjereni na diskreditaciju političkih protivnika, odnosno međuentitetske politike. Tako se politički postupci protivnika nazivaju fašizmom i veleizdajom, a sami protivnici „nebošnjacima“, „poturicama“, „prodanim Srbima“, obrijanim četnicima... Etnički element je jasno istaknut tako da je fokus na onima koji su izdali svoj „narod“, koji rade protiv interesa „naroda“.

Konkretno, u ovom periodu narativi se kreiraju oko tri osobe, odnosno stranke: Visokog predstavnika u BiH, Vojina Mijatovića i Naše stranke.

Što se tiče Visokog predstavnika u BiH Christiana Schmidta, govor mržnje dolazi od predstavnika Vlade RS-a. Rezultati pokazuju da se njegov rad osporava, a on se naziva „potomkom fašista i ljudi koji su počinili holokaust“ i „fašističkim smećem“. Ovaj pokušaj diskreditacije aludira na njegovo njemačko porijeklo, ali istovremeno naglašava da je strani državljanin u BiH te je stoga nepoželjno da se miješa u političke procese.

Probošnjački internetski aktivist Jasmin Mulahusić,¹⁰ poznat po širenju mržnje preko svojih profila, napisao je objavu o Našoj stranci – političkom protivniku bošnjačke SDA. Ova objava sadrži neproverene informacije, usmjerene na poticanje mržnje prema onima koji kritički govore o SDA ili onima koji su politički protivnici ove stranke: „Našu stranku” čini 53 posto nebošnjaka. Uglavnom su to ljudi koji su bili u Srbiji tokom agresije¹¹. Osim toga, član Naše stranke je bio meta uvreda jer je izjednačio bosanskog ratnog generala sa hrvatskim generalom, a obojica su osuđena za ratne zločine i obojica dolaze iz nacionalnih stranaka koje su bile i još uvijek su na vlasti u BiH. Zbog toga je portal bosnjaci.net napisao da „on predstavlja sav poganluk oličan u velikosrpskom stranačkom projektu nazvanom 'Naša stranka’”¹². To je rezultiralo masovnim uvredama i prijetnjama upućenim članu Naše stranke.

S druge strane, Vojin Mijatović, član Socijaldemokratske partije u RS-u, našao se na meti predstavnika vlasti u RS-u zbog otvorenih kritika na njihov rad i zalaganja za jedinstvenu BiH. Predsjednik Republike Srpske Milorad Dodik vrijeđao je Mijatovića objavom na svom Twitteru: “Mijatović je klasični primjer poturice i prodanih Srba kojih je kroz historiju bilo”. S druge strane, novinar iz FBiH je na svom profilu za Mijatovića napisao: “Od samog početka se znalo da je Vojin Mijatović obrijani četnik. Ali Bošnjaci vole Vlaha koji dobro govori, i tu pomoći nema”.

Politički motivirani govor mržnje objavljuje se na društvenim mrežama (Facebook, Twitter, TikTok) i na informativnim portalima. U jednom slučaju radilo se o vijestima koje je objavila Novinska agencija SRNA, a u drugom primjeru vijest je objavljena na televiziji. Ovakvi sadržaji prevladavaju na internetskim medijima.

Uklon: 2 – Negativan: Retorika uključuje negativne nenasilne radnje povezane s grupom. Čini se da se politička arena pretvara u neetički prostor. Nivo govora mržnje je u porastu, a meta su kako političari pojedinačno tako i njihove političke stranke. Diskreditacija putem dezinformacija, laži i uvreda stvara određeni stav u široj javnosti, a objave na društvenim medijima imaju veliki doseg. To nije zanemarivo jer, u konačnici, utječe na političare koji su meta, kao i na njihove privatne i profesionalne živote, ali svakako i na samu politiku.

2.5. Ostale osnove

Posmatrajući ostale kategorije, govor mržnje prema novinarima zabilježen je u 7 slučajeva, a prema vjeri u 5 slučajeva. Govor mržnje koji je bio jedan od najprisutnijih u prethodnom izvještajnom periodu – protiv migranata, sada je pao na 4 slučaja (u poređenju s 12 slučajeva ranije). U svim slučajevima radilo se o nekom drugom specifičnom (već razrađenom) osnovu, kao npr. novinarima, javnim emiterima, vjeri i migrantima. U ovim slučajevima radilo se o negativnom grupnom etiketiranju, stereotipizaciji i neprijateljstvu; vrijeđanju (lično, ocrnjujuće, ponižavajuće); širenju štetnih laži, dezinformacija, pogrešnih informacija i zapaljivom govoru.

10. Jasmin Mulahusić je bot Stranke demokratske akcije, a meta njegovog uvredljivog istupa bili su svi koji su ikada kritizirali Bošnjake i politiku ove stranke.

11. Dostupno na: <https://www.facebook.com/photo?fbid=157853837022735&set=a.152672837540835>.

12. Dostupno na: <http://www.bosnjaci.net/prilog.php?pid=78867>.

3. Komparativna analiza

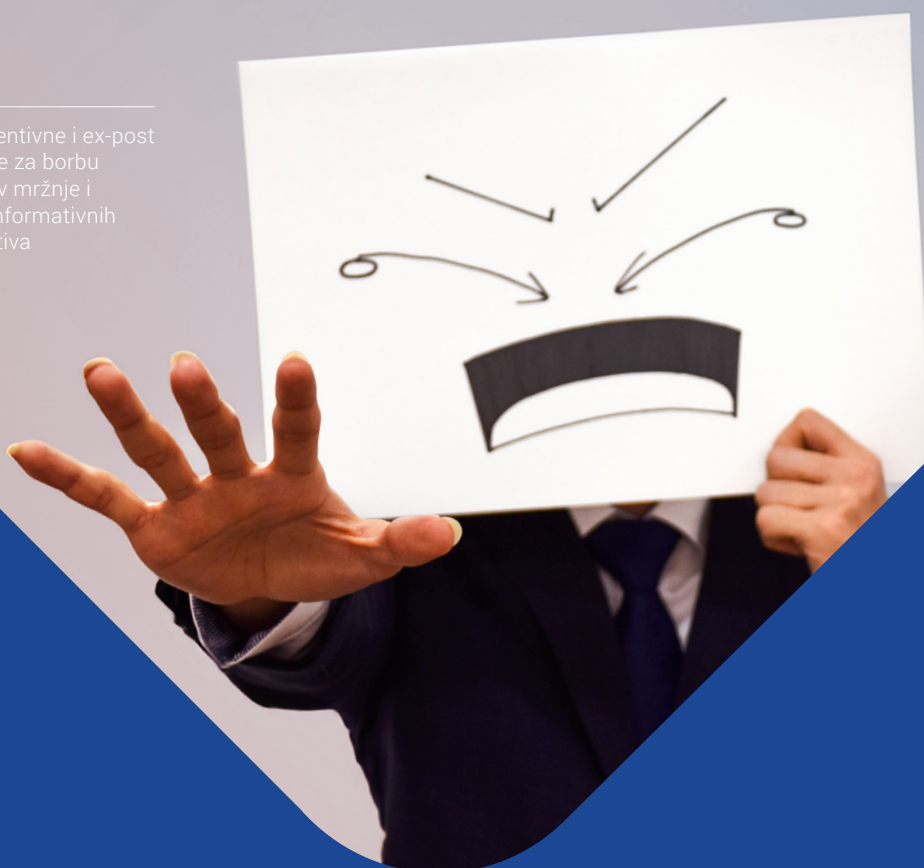
Govor mržnje u posmatranom periodu najčešće se zasnivao na rodu, etničkoj pripadnosti, seksualnoj orijentaciji i političkoj pripadnosti. Usmjeren je kako na pojedince tako i na grupe, kao apstraktne zajednice koje dijele određena lična svojstva (žene, etničke grupe, LGBTIQ osobe, političke protivnike). U većini slučajeva cilj su bile LGBTIQ+ osobe i žene. U slučaju višestrukih identiteta, npr. političarka, novinarka, pokrivena žena, zabilježena je višestruka diskriminacija. U usporedbi s prethodnim izvještajem migranti nisu značajno zastupljeni u zabilježenim primjerima govora mržnje. To je posljedica općenito smanjene prisutnosti migranata u BiH, a ujedno i novih kontekstualnih okolnosti koje su okrenule narative mržnje u drugom smjeru.

Govor mržnje bio je najzastupljeniji na informativnim portalima (26%) i društvenim mrežama (Facebook 18% i Twitter 17%). "Tradicionalni" mediji su na trećem mjestu s 11% govora mržnje promoviranog na televiziji. Na novine otpada 4% zabilježenih slučajeva govora mržnje. Slično nalazima iz prošlog izvještaja, najveći broj slučajeva govora mržnje dolazi od političara poput Milorada Dodika, predsjednika RS-a, te predstavnika nacionalističkih stranaka. Ova kategorija aktera koristi govor mržnje po svim posmatranim osnovama, ali je bila posebno usmjerena na etničke grupe i LGBTIQ+ osobe. Obavljajući svoj posao na informativnim portalima, društvenim medijima i tradicionalnim medijima, novinari su također značajno sudjelovali u govoru mržnje. Kao i u slučaju političara, govor mržnje novinara obuhvatao je sve posmatrane osnove, no najviše je bio usmjeren prema ženama. Influenseri i aktivisti na društvenim mrežama nalaze se na trećem mjestu po učestalosti korištenja govora mržnje, pri čemu se ovdje radi uglavnom o istim osobama (kao što su Jasmin Mulahusić, Mulahuseinović). Budući da politički aktivisti na društvenim mrežama često djeluju kao politički botovi, ne iznenađuje što je njihov govor mržnje uglavnom usmjeren protiv političkih protivnika.

U većini slučajeva govor mržnje izražen je kroz uvredu (53 slučaja), što je za 8 slučajeva više nego u prethodnom periodu te je na prvom mjestu zamijenio negativno grupno etiketiranje. Što se tiče forme govora mržnje, uglavnom se radi o uvredama zasnovanim na rodu i etničkoj pripadnosti. Ako značajno prisutne i po drugim osnovama, uvrede po ove dvije osnove su vrlo izražene i bezobzirne. Širenje štetnih laži i dezinformacija drugi je najčešći oblik govora mržnje (29 slučajeva). Ovaj oblik najčešće je korišten prilikom ciljanja LGBTIQ+ osoba, postavljanjem i promoviranjem netačnih, štetnih i populističkih narativa. Treći najčešći oblik govora mržnje je negativno grupno etiketiranje, stereotipiziranje, neprijateljstvo (28 slučajeva), a najviše je bilo usmjereno na političke protivnike. Ovo je zanimljiva spoznaja jer politički diskursi sve više bivaju lišeni profesionalizma, a internetski botovi obavljaju „prljavi“ posao za političke stranke na društvenim mrežama. To podrazumijeva kontinuiranu kampanju za diskreditaciju političkih protivnika, s obilnim korištenjem govora mržnje.

Širenje i doseg govora mržnje prati tendencije gdje su ovi narativi najviše zastupljeni – na online medijima, što znači da se brzo multipliciraju i dosežu velik broj ljudi. S online medijima i društvenim mrežama sve je lakše pratiti doseg – gledajući broj dijeljenja, lajkova, komentara. No, ne treba zanemariti ni utjecaj tradicionalnih medija – informativni program, ali i političke debate ipak imaju svoj doseg i povjerenje publike.

4. Preventivne i ex-post akcije za borbu protiv mržnje i dezinformativnih narativa

Procesuiranje govora mržnje u BiH je vrlo ograničeno. Zabilježeni su neki slučajevi zabranjenog govora mržnje prema Izbornom zakonu BiH, ali njegova primjena je ograničena samo na predizborni period. Prekršajni i kazneni postupci i dalje su rijetki (ili ih uopće nema). Samoregulatorno tijelo provodi postupke u kojima se utvrđuje govor mržnje u medijima BiH, no efekat preporuka je ograničen jer nisu pravno obavezujuće. Iako je samoregulacija važna u ovoj oblasti, valja istaći da u sadašnjim okolnostima jednostavno nije dovoljna. Društvena, politička i medijska svijest o štetnosti govora mržnje izuzetno je niska, što direktno doprinosi normalizaciji govora mržnje, kako online tako i offline.

Tokom perioda od jedne godine – od oktobra 2021. do oktobra 2022. godine – Balkanska istraživačka mreža Bosne i Hercegovine dokumentirala je ukupno 124 aktivnosti mržnje koje osim izjava uključuju i incidente. Iako je prema informacijama iz policije i tužiteljstava utvrđeno devet slučajeva i pokrenuto šest istraga, samo je u jednom slučaju istraga dovršena i podignuta optužnica. Dodatno, 22 unosa u spomenutoj bazi kategorizirana su kao negiranje zločina ili veličanje osuđenika za ratne zločine, Tužilaštvo BiH otvorilo je samo tri predmeta, a nije podignuta niti jedna optužnica.¹³ U Izvještaju o stanju u Bosni i Hercegovini za 2023. godinu Evropska komisija je primijetila da je krivično gonjenje ograničeno na poticanje religiozne i etničke mržnje na internetu ili društvenim mrežama. Vlasti nisu poduzele nikakve mjere za suzbijanje govora mržnje koji i dalje ostaje prisutan u službenom diskursu.

13. Husarić-Omerović, Azra (2023). Milorad Dodik najveći pojedinačni izvor mrzilačkih narativa u BiH, 10.2.2023, detektor.ba. Dostupno na: <https://detektor.ba/2023/02/10/milorad-dodik-najveci-pojedinacni-izvor-mrzilackih-narativa-u-bih/>.

Ne postoji nadzor niti provedba zabrane govora mržnje u online medijima. Za govor mržnje u 2022. godini podneseno je 56 prijava i izrečeno osam presuda, od čega šest osuđujućih, u odnosu na 70 prijava i osam osuđujućih presuda u 2021. godini.¹⁴

Kao i u prethodnom izvještaju, bitno je istaći važnost programa medijske pismenosti koji su ključni faktor u obrazovanju javnosti. Kao i do sada provode se brojni programi koji bi dugoročno trebali unaprijediti način komunikacije. Također, trebali bi osloboditi online sferu percepcije nekažnjivosti i nekontroliranog promoviranja govora mržnje.

Zaključak

U slučaju Bosne i Hercegovine teško je odrediti što je bilo prvo – govor mržnje koji je institucionalizirao određeni narativ ili narativ koji govor mržnje koristi za vlastito održavanje. Posmatrajući nalaze mapiranja govora mržnje, vidljivo je da u javnom diskursu preovladavaju stereotipi, mizoginija, homofobija, netolerancija i jednoulje. To važi za sve posmatrane osnove govora mržnje – spol, etničku pripadnost, seksualnu orijentaciju i političko opredjeljenje. Govor mržnje dodatno raste kada se neke od ovih karakteristika preklapaju. Brutalnost, seksizam i nedostatak etičnosti u pisanju, dijeljenju i komentiranju sadržaja koji koriste govor mržnje samo proizvode nove slučajeve govora mržnje. U online svijetu brzina i kvantitet su ključni – jednom izazvana mržnja raste kao grudva snijega koja se kotrlja s vrha planine. Zakonodavstvo, samoregulacija i fragmentirana prevencija rijetko mogu učiniti neki konkretan pomak u tom smislu.

Očekivano, određeni oblici govora mržnje kontinuirano su prisutni u javnom prostoru BiH i koherentno prate društveno-politička zbivanja. Međutim, neki oblici govora mržnje se vrlo brzo razvijaju kao odgovor na društvena događanja, naročito kroz primjenu 'novih' medija i javnih prostora kao što su profili na platformama Facebook i Twitter i mogućnost ostavljanja komentara na internetskim platformama i društvenim mrežama.

14. Evropska komisija (2023). Izvještaj o Bosni i Hercegovini za 2023. Dostupno na: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/bosnia-and-herzegovina-report-2023_en.

Govor mržnje kojim se bavila ova analiza vrlo je prilagodljive prirode i dopire do velikog broja korisnika te stvara i održava štetne i isključive narative o grupama i pojedincima.

Na meti različitih oblika govora mržnje bile su žene, etničke skupine, LGBTIQ+ osobe, političari i novinari. Nositelji narativa mržnje su uglavnom političari i novinari, dok su najčešći oblici uvrede i negativno grupno etiketiranje. Razlika se javlja samo ovisno o tome jesu li mete grupe ili pojedinci i što se želi postići tom retorikom. U slučaju žena i političara češće se direktno napadaju pojedinci, ali se u tim slučajevima jasno vidi da su stvarna meta napada, ustvari, vrijednosti koje osoba predstavlja. Kada je riječ o LGBTIQ+ osobama, meta napada su same zajednice. S druge strane, napadi po osnovu etničke pripadnosti na isti su način usmjereni kako na pojedince tako i na grupe.

Još jedna razlika tiče se cilja ovih narativa: vrlo jasni antirodni pokušaji povratka na „izvorne“ vrijednosti i kritiziranje žena koje izlaze iz tih patrijarhalnih okvira. Političari i etničke grupe pokušavaju održati status quo - podjele, jasne granice među grupama te očuvanje sistema jednonacionalnih korpusa. Anti LGBTIQ+ narativ bori se protiv napretka, tj. prisutnosti raznolikosti i manjina, njihove jednakosti i vidljivosti. U ovom slučaju pokrenuta je cijela kampanja „porodičnih vrijednosti“.

Govor mržnje prema ženama bio je u porastu u posmatranom periodu, a usmjeren je na žene ne samo zbog njihovog spola već i profesije, bračnog statusa te političkog opredjeljenja. U nekoliko slučajeva etnička pripadnost je kombinirana sa spolom, stvarajući vrlo neprijateljski stav prema pojedincu. Na osnovu nalaza mapiranja, žene se u politici suočavaju sa pristrasnim, seksističkim i diskriminirajućim medijskim postupanjem. To ide ruku pod ruku sa mizoginim narativom o ženama koji je promoviran u posmatranom periodu. Prisutan je senzacionalizam i tabloidno izvještavanje o ženama žrtvama rodno zasnovanog nasilja, što potiče govor mržnje prema žrtvama u dijeljenju i komentiranju medijskih sadržaja.

Etnički potaknuti govor mržnje ima svoje korijene u 30 godina ponavljanja tokom kojih je prerastao u službeni narativ u BiH. U posmatranom periodu rezultati pokazuju da su okidači za etnički motivirani govor mržnje bili konkretni događaji vezani za političke odluke ili događaje. Pojavljuje se kao reakcija na određene događaje kada se osjeća da su potencijalno ugroženi nacionalistički narativi i politički stavovi. S druge strane, pojedini događaji poput komemoracije u Srebrenici ili Dana bijelih traka u Prijedoru obično svake godine budu popraćeni govorom mržnje koji uključuje negiranje zločina i odgovornosti. U posljednjih nekoliko godina, međutim, razvio se običaj slavljenja (npr. rođendana osuđenih ratnih zločinaca) tokom komemoracije civilnim žrtvama. No, vrlo je porazno što se kao reakcija na teške ljudske priče i događaje koji nemaju nikakve veze s ratom ili etničkom pripadnošću pojavljuju narativi mržnje zasnovani na etničkoj pripadnosti. To ukazuje koliko je bosanskohercegovačko društvo zatrovano i opsjednuto međunacionalnom mržnjom. Potrebno je naglasiti da su promotori danas isti oni koji su i doveli do ovakvog stanja u društvu – političari.

Na kraju, seksualne manjine su i dalje meta govora mržnje. Narativi ovdje računaju na masovan odaziv i angažman građana. Stoga, ista retorika dolazi od različitih političara, aktivista na društvenim medijima, influensera i novinara.

Adresa

Centar za istraživačko novinarstvo
Gabriele Moreno Locatelli 11
71000 Sarajevo, BiH

Tel: +387 33 560 040; **Fax:** +387 33 560 045
E-mail: info@cin.ba; **Web:** cin.ba

MONITORING IZVJEŠTAJ O GOVORU MRŽNJE U BIH

LEJLA GAČANICA